

Eivissa antiga (Editorial Vicens-Vives, Barcelona, 1976). Pel Grup IF, un gran llibre de fotografies comentades d'un període de l'Illa.

Elena Barceló de Matutes, Luis Ballester, Vicent Mayans, Josep Torres i Julio Carreño, membres d'IF, grup fotogràfic eivissenc, són els autors d'aquest llibre tan útil i tan bellament editat. El formen cinquanta-tres fotografies de l'illa, amb comentaris informatius escrits per Elena Barceló, corresponents a una època que va des dels últims anys del regnat d'Isabel II fins a l'acabament de la Segona República. El signant d'aquesta nota, per altra banda, va tenir la satisfacció de col·laborar amb un pròleg en una obra que considera, per diversos conceptes, molt meritòria i altament interessant. Els variats aspectes de l'illa van evolucionant al llarg d'una època —uns setanta anys— que presenta canvis considerables. D'una petita ciutat que veu com desapareix el límit de la primera Estacada —a l'actual carrer de Mongri—, una ciutat amb problemes com la manca d'un port modern, passam a la ciutat que té en el passeig de Vara de Rey el centre d'un eixample creixent i gaudeix d'un port aleshores suficient i de línies regulars de navegació amb altres ports; i d'un camp creuat pels vells i deficients camins i poblat per una pagesia densa, aïllada i endarrerida, amb períodes de forta emigració, passam a un camp més comunicat —van sorgint les noves carreteres— i amb més escoles, i per tant més evolucionat. La població, que havia crescut notablement, sobretot durant la segona meitat del segle XVIII i la primera del XIX, es troba en un temps de lent augment, que només en arribar als anys trenta torna a experimentar una pujada forta. En tot aquest temps Eivissa no deixa de ser intensament pagesa i marinera, amb el treball, a Vila, dels mestres d'aixa i d'altres artesans; amb l'illot industrial d'unes salines que, al principi de l'època indicada, passen del poder de l'Estat a mans particulars i forasteres; i amb l'inici, ja durant la Segona República, d'un turisme a què es destinen uns primers edificis —hotels i xalets—j tan a Vila com a Santa Eulària i Sant Antoni.

De les primeres dècades, com a fruit d'una acurada recerca, veim les imatges de la naixença dels carrers, formant ja quadrícula, entre el de Montgrí i el teatre Pereyra; la platja d'Eivissa abans de la construcció del moll; l'escullera a mig fer; els vells velers i un primerenc vapor correu; els camps que voltan la ciutat i el port, amb l'extensió de *feixes* i la primera carretera —la de Sant Antoni de Portmany—; grups de pagesos, amb els vestits antics, a la sortida de la població, i de ciutadans a les places de Dalt Vila i de la Marina. Després podem contemplar aspectes d'una vida ja més pròxima, a la ciutat o als pobles, des de l'avarament d'una nova embarcació eivissenca fins a les diversions carnavalesques o una processó camperola: aspectes més o menys quotidians, com el tràfec entorn de la vella font o la feina a l'era, amb l'intermedi de les maniobres navals i militars i la visita reial de 1929.

Alguns reconeixem moltes d'aquestes imatges anteriors a la guerra, però les més antigues pertanyen a un passat que ja no ha vist cap vivent. I creiem fermament, amb els autors de la bella col·lecció gràfica i del magnífic document històric, que «aquest llibre pot interessar tant els qui conegueren, si més no en part, aquella Eivissa única, com els qui no l'han coneguda, avui ja en majoria». Als uns i als altres va dedicada l'obra, que per una banda és molt instructiva i per l'altra pot suscitar l'emoció o la nostàlgia.

Rondaies eivissenques i contes de Sa Majora (Palma de Mallorca, 1976). El darrer recull publicat de la important sèrie rondallística de Joan Castelló Guasch.

En el número anterior de la revista parlàvem de *Rondaies de Formentera*, el recull de Joan Castelló aparegut el 1976. Ara bé: dins el mateix any, a la darrereria, el nostre escriptor publicava, tornant a la seua illa natal, *Rondaies eivissenques i contes de sa majora*. Amb aquest ja són sis els llibres que formen una producció rondallística molt rica i lloable, pouada dels profunds dipòsits de la llengua i les tradicions de les Pitiüses. Ens complau, als qui vàrem veure des dels primers llibres la transcendència de la tasca que portava a terme Joan Castelló, que la seua obra, al mateix temps que creix i es completa, sigui cada dia més llegida i valorada entre nosaltres.

El nou recull comprèn *En Joanet de sa gorrineta*, *Es adagis*, *Sa segada d'es bon moro*, *Na Catalineta*, *En Joanet sense por i Es darrer tot ho té... si ses rates no s'ho mengen*, narracions extenses, i els contes més curts *Sa coca*, *Un que no flastomava*, *L'amo d'es vedell*, *Sa paciència*, *Sa promesa*, *Dos terces*, *Sa rateta i Es ca d'es paperet*.

«Veureu que una vegada hi havia una mare que tenia un fill d'uns pocs anys, que de nom es deia Joanet. Vivien no molt lluny d'es poble de Sant Rafel i prop d'es puig d'En Planells. Aquella dona havia quedat viuda quan en Joanet encara era molt petit, i se l'estimava com ses ninetes d'es seus uis». Des d'aquest primer paràgraf, el llibre continua com una abundosa font —ben dirigida cap a les fèrtils i treballades feixes de conreu— de contarelles, records, detalls realistes, particularitats, mots i expressions del més pur eivissenquisme. Si els personatges, els arguments o els episodis procedeixen, moltes vegades, d'àrees més àmplies de la literatura popular, tot es transforma en matèria local. Allò més meravellós, allò més llunyà, queda convertit en insular, íntim. Uns reis tenen una filla i «ses festes que es feren quan la batiaren foren d'aquelles que fan nom i de ses que sa gent en té memòria i en parla anys i més anys. De nom li posaren Marieta. Hi hagué oreietes, menjar blanc, confits i vin-blanc per tothom; sonades, música i ball per llarg i jocs de tota faisó. Finsus i tot es pagesos baixaren a vila i feren es *caragol*, amb descàrregues de trossos, fusells, fluixes...».

Les notes més objectives de la vida quotidiana eivissenca, frases com «Avui, uns feixets de llenya o un cistellonet de pebrassos; demà, uns manadets d'espàrrecs, un senaionet de caragols o un saquet de frígola; i, quan no altri, un saquet de pinyes veres per treure es pinyons o una senaia de grums de reina de pi», alternen amb la descripció de les situacions més fantàstiques: «Li ribotà davant ell un caparrot, amb es coll sanguejant, lo més espantós i lleig que hàgiu vist mai. Tenia uns mostaxos de palm, una cabiera i una barba com sa llana d'un moltó, una bocassa com un anfós i uns uis que li llambrejaven com a dos carbons encesos. Podeu creure que era lleig del tot i n'hi havia a prou, si no haguessin bastat es quatre corters d'abans, per fer-ne, de por, an es més agosarat. Però sa musa va ser quan aquell caparrot es posà a parlar».

Esperam més volums de rondalles d'en Castelló i, algun dia, un llibre que reculli els seus records de l'Eivissa de la seua joventesa, els que ha anat publicant i els que encara pot escriure.

La conquesta catalana de 1235 (Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa, 1976). Primer volum d'una ambiciosa obra històrica, *Illes Pitiüses*, de Joan Mari Cardona.

Quasi al començament d'aquest llibre, ja imprescindible, del canonge arxiver de la nostra catedral, podem llegir: «Sàpiguen tots, presents i venidors, que Nós, Jaume, per la gràcia de Déu Rei d'Aragó i del Regne de Mallorca, Comte de Barcelona i d'Urgell, i Senyor de Montpeller, atenent al gran afecte i a la integritat d'ànim que Vós, venerable i amat Guillem, arquebisbe electe per a l'Església de Tarragona, mostrau i heu mostrat sempre envers Nós, pel present document que haurà de tenir validesa perpètua, us donam i concedim a Vós i als vostres i a aquells als quals vulgueu deixar o donar, segons la voluntat vostra i seua, el Castell i la Vila d'Eivissa amb tota l'illa en què es troba situat, i tota l'illa de Formentera»... És el començament de la traducció de l'escriptura donada a Lleida el 7 de desembre de 1234, per la qual Jaume I atorga a Guillem de Mongri la conquesta i, quan sigui duta a terme, el feu de les illes d'Eivissa i Formentera. És la primera vegada que aquest document transcendent, com després el del conveni de l'arquebisbe electe amb Nunó Sanç i Pere de Portugal, i molts altres documents, és publicat, al costat de l'original llatí, en la nostra llengua.

El document en part citat va ser la conseqüència de l'entrevista d'Alcanys, narrada per la Crònica reial, entre el rei i Mongri, a qui acompanyaven els seus germans Bernat de Santa Eugènia i Ponç Guillem de Torroella. Sempre he sospitat la relació entre la conquesta del País Valencià, interrompuda aquell mateix any 1234 de l'entrevista i del document, i la d'Eivissa i Formentera, que es va acomplir abans que el 1236 fos reprès l'avanç per terres valencianes. Precisament llavors es recordà que l'anterior concessió de l'empresa eivissenca als parents del rei Nunó Sanç i Pere de Portugal no havia estat realitzada. I també es pot sospitar que l'entrevista d'Alcanys —semblantment al banquet de Tarragona pel que fa a la idea de l'empresa mallorquina— no va ser la primera ocasió que tengueren el rei i l'arquebisbe de comunicar-se el projecte. Recordem que l'arquebisbe, abans sagristà de Girona i ja particip amb el rei en la conquesta de Mallorca, feia molt poc temps que havia estat elegit. El rei el felicità al mateix temps que escolta les seues proposicions. És possible que, ja abans de l'elecció, Jaume I, Bernat de Santa Eugènia i Guillem de Mongri haguessin tractat de la conquesta d'Eivissa, fins i tot potser com a obra reservada a l'Església de Tarragona.

Joan Mari Cardona no parla, és clar, d'aquestes hipòtesis. Molt documentadament historia la conquesta catalana, inici d'un canvi decisiu a les Pitiüses, i les conseqüències de l'ocupació militar, de l'acompliment dels pactes dels tres magnats —dotació de la parròquia de Santa Maria, divisió i repartiment de les illes—, de les adquisicions posteriors i del testament de Mongri. Vénen tot seguit els ben complets estudis titulats *Les nostres illes, un feu incòmode per a l'Església de Tarragona* i *Creació del bisbat d'Eivissa i Formentera*. Abans, però, el repartiment de les terres conquistades ha estat tractat amb tota detenció. Ja vaig escriure en un altre lloc: «És ben original i important el meticulós estudi (que ha suposat molts anys de dedicació) sobre la divisió d'Eivissa extramurs i la de Formentera, aquesta última un absolut descobriment, puix que abans es pensava que l'illa havia romàs indivisa. El *Memoriale divisionis* és ple de noms àrabs, dels quals només uns pocs s'han perpetuat. El canonge arxiver ha estudiat no sols els textos (ultra la còpia antiga del *Memoriale* tenim els documents de M. G. Soler, *Majonamiento de Ibiza, año 1791* i *Real Cabrevación de Ibiza y Formentera, 1791-97*), sinó que ha recorregut el terreny i ha identificat els noms antics, de diferents èpoques, amb els actuals. Ha pogut oferir així un treball exhaustiu sobre les divisions àrab i cristiana, amb indicació de partions i fites i aclariment dels noms successius de puigs, torrents, alqueries, etc. Aquest estudi de la divisió àrab, dels límits dels quartons catalans, dels canvis en el domini senyorial i de l'evolució del concepte de quartó, es completa amb una investigació de l'origen del nom *vénda*, de l'aparició i transformació de les diferents vénedes als segles XVII i XVIII, de la divisió en parròquies, i de la constitució, al segle XIX, dels actuals municipis. A Formentera s'estudia el diferent règim de repartició (abans i després del des poblament, en algun moment relatiu, dels segles XV, XVI i

XVII), així com altres interessants qüestions. Tota aquesta part va acompanyada de nombrosos i adequats mapes, plans i perfils, que ens permeten de comprendre amb claredat les successives divisions i localitzar els abundants accidents i paratges, amb els seus noms canviants». No podem deixar d'admirar els constants i pacients passeigs d'observació, en totes direccions, realitzats per Joan Mari. Ha aconseguit localitzar fites, pous, molins, tota classe de restes del temps vell, com a preparació per a la seua feina d'historiador. Ho ha fet amb la mateixa dedicació amb què ha recercat els arxius, tant els locals com els de fora.

Fotografies, index i un pròleg completen el volum. Al pròleg, l'autor ens avança el pla complet de *Illes Pitiüses*: estudis dels diferents quartons, de Formentera, de la Inquisició a la nostra terra i de la parròquia de Santa Maria d'Eivissa. Sabem que el segon volum, referent al quartó de Balansat, és pràcticament enllestit.

Eivissa, ardència de llum presa (Olot, 1977). Magnífica i limitada edició d'uns expressius textos sobre l'illa, escrits o seleccionats per Isidor Mari, acompanyats de deu linòleums de colors originals de Miquel Plana.

D'aquesta notable i luxosa obra, en plecs sols reunits dins un estoig, ha estat fet un tiratge de 111 exemplars numerats, 12 dels quals retirats per als autors. Els gravats de Miquel Plana, a la planxa perduda, amb cartolina offset de J. Torras Hostench —belles i acolorides visions d'Eivissa i de «la sempre menystinguda inseparable Formentera»—, van signats a mà. Isidor Mari Mayans ha escrit un breu, precís i intens pròleg, presentació d'una terra estimada, on van units l'admiració i l'esperit crític. El pròleg duu com a lema uns versos del signant d'aquestes ratlles, el primer dels quals, «ardència de llum presa», completa, com hem vist, el títol de l'obra. No cal dir com el signant agraeix aquesta atenció manifestada envers els seus escrits, que es torna a mostrar amb la tria d'una poesia i d'algunes proses seues per als textos que precedeixen cada un dels linòleums. Textos en la nostra llengua de diferents escriptors eivissencs i alguns de populars, en vers o en prosa, acompanyen en efecte la notable producció gràfica que de diferents aspectes de les illes ha realitzat Miquel Plana. Isidor Mari ha volgut així, generosament, que Josep Mari, Isidor Macabich, Enric Fajarnés Cardona, Joan Castelló i algun anònim autor de cançons, amb el signant, estiguin presents en el llibre, preciós tribut a la terra nadiua. Si la part tipogràfica ha de tenir un considerable relleu en publicacions d'aquesta mena, i el té, indubtablement, en el pròleg i els textos indicats, és a l'anomenat epilèctileg que clou *Eivissa, ardència de llum presa*, escrit per Isidor Mari, on l'excel·lència de la tipografia assoleix el màxim exclat. Es tracta d'un treball molt literari, incisiu i irònic, o d'una mena de llarg poema en prosa, si voleu, on alternen, d'una banda, els fragments en la nostra llengua —literària o dialectal— i en altres llengües —llatina, castellana, anglesa, etc.—, i, d'altra banda, els variats tipus de lletra i la impressió a dues tintes. Els canvis d'idioma i d'estil, les cites, els trossos originals, les al·lusions, juntament amb la tipografia juganera i esteticista, tot pren un sentit intencionat i contribueix a la bellesa expressiva, en una composició meditada singular i de vistosa aparença.

M. VILLANGÓMEZ LLOBET